

Lapurreta

In: Askoren artean: *1980-89 Bilbao Hiria Ipuinak / Cuentos Villa de Bilbao 1980-89*, Bilboko Udala, Bilbo, 1990: 261-275.

*VI. Edizioko Euskarazko Akzesita
Accésit VI Edición - Euskera*

Martín Ugalde

Andoainen (Gipuzkoa) jaio zen 1921ko azaroak 11. Euskaraz eta erdaraz, bietara aritu da Venezuelan eta hemen, Euskadiko historia eta hizkuntza, saiakera, biografia (Lezo Urreiztieta, 1989), elkarrizketa eta kazetaritza liburuak idazten, eta literaturaz, batez ere *ipuin edo konduak*: "Un real de sueño sobre un andamio" (1957), "La semilla vieja" (1958), "Iltzalleak" (1961), "Cuando los peces mueren de sed" (1963), "Las manos grandes de la niebla" (1964), "Itsasoa ur-bazter luzea da" (1973), "Mantal-urdina" (1984); *Elaberriak*: "Las brujas de Sorjin" (1975), eta 1989an Eusko Jaurlaritzako Jon Mirande Saria irabazi duen "Itzulera baten ixtorioa"; denera hogeitamabost ale burutuz.

Nacido en Andoain (Guipúzcoa) el 11 de noviembre de 1921, ha escrito sobre la historia y lengua de Euskadi, ensayo, biografía (Lezo Urreiztieta, 1989), entrevista y libros periodísticos tanto en euskera como en castellano, en Venezuela y aquí mismo. También se ha dedicado a la literatura, sobre todo en la creación de *cuentos*: "Un real de sueño sobre un andamio" (1957), "La semilla vieja" (1958), "Iltzalleak" (1961), "Cuando los peces mueren de sed" (1963), "Las manos grandes de la niebla" (1964), "Itsasoa ur-bazter luzea da" (1973), "Mantal-urdina" (1984); y *novelas*: "Las brujas de Sorjin" (1975), e "Itzulera baten ixtorioa" con la cual obtuvo el premio Jon Mirande del Gobierno Vasco en 1989, totalizando veinticinco obras.

Lapurreta

Bakarrik dago, askotan gertatzen zaion legez; orain, argi berotan gozo-gozo; bi edificiorentzako tartetik udazkeneko arratsaldetan eguzkiak aurkitzen du aulki honetarainoko bidea, eta Benitatxo bere amaren sabelean bezain gozatsu sentitzen da, loak hartu ez hartu, kuluskan. Baina mundu honetako pakea derrigorrez laburra izaki, eta nabaritzen du dagoeneko konpainia txarraren alarma; honek ernegatzen du, eta: "a!...", esaten du, beso eta espantu. Ez dio inork erantzun, baina somatzen du makur bezain emeki hurbiltzen ari zaiona; etorberriak ipurdizko arraunean segitzen du geldi-geldi, eta hor iratxekitzen zaio azkenean nahi duen txis-muki kiratsa.

"A!...", purrust egin dio sorbalda grisaren astinaldi batez.

Sorkina, kikilduta, mutu, bere ondoan; hertsiago ezin!

Hor daude biak umetxo beldurtien gisa, argitako isilpe gozoak paketatu balitu bezala, sinpatiaz, noski, eta aulkian lehen eseri denak belarri barrenean hartu du, hats eta guzti, haurren artekoa den sarbidetako bat:

"Gaileta bat nahi al duzu?"

Jertse grisak, keinuaz, ezetz!

"Sagarra?...", berriz, loredun soinekoaz jantzita etorri denak.

"Nondik lapurtu duzu sagarra?", galdetzen dio begiratu gabe, begiak lo, eta suspertzen da bapatean: "E!... ea sagarra!".

Biak geldi, eta lozorroan berriz, antza, epel-isilak inguraturik, eta orain sagarraren tentazioak sortu duen zurrunbilan.

"Eman, ba, sagarra...", luzatzen du mekanikoki beso grisa.

"Ez dut; sagarrak ez, gaileta bai, tori...", eta bizkarrean daraman jertse gorriko sakeletik atera eta zain dagoen esku-goporraren hutsunean uzten du, eta laster, kris-kras, jaten ari dira biak; entzuten da kriskrasa, eta aurrenik heldu denak betaurrekoaren kristal lodietatik begira esaten dio belarrira:

"Lapurreta egin dute bart, badakizu"...

"Ez", dagoeneko gailetarik gabe, eta logale.

"Ba, lapurretan aritu dira"...

"Eta neri zer?", dio gazteenak, jertse gorria bizkarretik eskuz hartzen duen bitartean, bero egiten baitu.

"Ba, horixe"...

"Beno".

Egonean, eta elkarri lotuta, bi emakumeak izerditzen dira; halere ez dira mugitzen; isiltasuna besterik ez da entzuten; orain euli baten hega xumea, zizare luze-haritxo-xuririkustezina bilakatu balitz legez; auzoan maitasunez kaiolatua duten kanarioaren kantua hasten den arte, eta, orduan, aspaldi zain dagoenak koloregabeko ahotsarekin galdeketari ekiten dio alargunaren kontra, haurrak izan ohi ez duen maliziaren azpitik egiten du itauna:

"Non ari dira, ba, lapurretan?"...

"Zer?"

"Lapurreta, non?"

"A!, hor..., ez al dituzu tiroak entzun?"

"Tiroak?..."

"Bai, tiroak!... lo zaude, neska", esaten dio amona alargunak purrustadan.

"Neuk ez ditut entzun, behintzat"...

"Ba, gorra zaude".

"Lo egon naizelako".

"Ez dakit, baina mundu guztiak ihesari eman dio espantuz!, eta neu hona bildu naiz... Behiak, txekor eta guzti; ardiak, denak, eraman dituzte zaldien aurrean, tiroka! Jesus!!"...

"Gezurra!", bigarren etorri dena zeharo ernatu da, eta betaurreko kristal lodietatik zehar begira daukan alargunari desafioka begira gelditu zaio.

"A, ba, gezurra bada, hobe zuretzat, zure baserrikoak ziren denak eta..."

Emakume gaztea zutitu egin da, jertse gorria eskuan; oraindik eserita dagoena baino askoz gazteagoa eta handi-zabalagoa da; lorezko soinekoa eskuz astintzen jarri da, zimurrak kentzeko: "Gezurra da!, dio berriz, baina beste zerbaitez pentsatzen ari den intonazio inozoarekin, eta hala ere begiz ingurua pasiatzen du, laguntza bila, urduri orain; bapatean, "gezurra da!, gezurra!..., Ximun!!", deitzen dio zuhaizpean joan-etorrian dabilen gizonari, "lapurretan ari direla dio Benitak, gezurra da, ezta?!".

Ximun hurbiltzen zaie herrenka, bere makilarekin, eta ez du lapurretaren berririk, baina galdetzen badaki: ea nongoa den lapurreta eta noizkoa; ez da Benitaz gehiegi fidatzen; urteak ditu hemen, eta ezagutzen du. Orain alargunak ez du hitzegi nahi, zergatik ez du erantzuten?; erantzun beharrean, bere soineko txuribeltzari ikusten ez diren hariak edo ileak kentzen ari da ardura handiz, ez dio esaten zaionari jaramonik egiten...; "Esan zan, ba, neska, zein lapurretaz ari haiz? Hi ere joana hago!...", gero garrasika deitu dion neska berriari hitzegi nahi izan dio, baina joana da... han doa herrenaren begietan bere soineko loreduna zirkinka, gerria estu, ipurtmamiak mugikor-ederrak...; burua du arin horrek ere... eta badoa Ximun dagoeneko ezinezkoak dituen gizon-lanetaz pentsakor... "hori gazteago direnentzat uztea hobe..." Baina lapurreta hori... Benitaren asmaketa bat, gaisoa... zaharra!; puzkerrak ere horiak botatzen ditu, eta pentsa... Egoitzan zer ostuko dute ba! Mojaren bat ez bada; xuri-xuriak, hori bai..., eta kapilatxoan urrezko kopoa!... Urrezkoa den gauza bakarra... Baina, eta Ximun berari osaba indianoak utzi zion erlojua... Erlojua!... "Mekaben, urre kolorea duen edozer nork lapurtu dezakeen bazekiat ba nik..." eta sartzen da Etxe Handian, igotzen ditu banaka eskailerak eta korridore luze-zabaletik doala, geratu eta irekitzen du ate bat, sartzen da eta zuzenki armairu txikian miaka hasten da... Ez dago!, falta zaio!, egia da, ostu diote erlojua!..., eta hor dator berriz goitik behera, eskailerak banaka eta lasterka, heltzen da eguzkiak hartua dagoen aulkira eta galdetzen dio alargunaren ile zuriari; gainontzekoa besapean gordea baitauka, bi oinak aulkira igo eta bi besoekin zangoak besarkatzen, haur batek babes hila egiten duen modura, animalietan ostruken gisa pertsonak ere batzutan egiten duguna, eta galdetzen dio, ea nork egin dion lapurreta; amona ez da mugitzen, eta Ximun, "mekaben", txapela burutik bere esku haundiaz hartu eta botatzen du lurrera, belar gozora, eta jasotzen du berriz eta janzten berarekin kaskazuria, eguzkirik ez baitu ikusi ere egin nahi!... Badoa etxerantz berriz, lehen baino mantsoago, baina arduratsu eta pentsakor, burua arin, pizkor: "Bazekiat nor haizen, alu hori..., lehen ere egina haiz horrelakorik, han-hemen; txikitatik hasi hintzen Patasen trenbideko muxikak ostutzen, Amadeo txurreroari futbolisten karameluei irudiak mainatsu ostu eta gero albuntxoak bete!... noski!, lapur alena...", eta areto nagusiko sarreran eskuinera dagoen besaulkian eseri, txapela kopetaurrean jeitsi, kanalean, bi eskuak makilaren buruan, kokotsa orain gaintetik eta zain-zain..., ezkerreko begi lainotua lurrera begira, lo balego bezala; nahikoa baita Anttonen botatzarrak ikustea; eta goardiatzen dagoen bitartean pasatzen du filme zahar hura, biak gaztexeagoak zirenekoa, Antton eta Ximun bizilagunak Axentxioneko sapaian; aurrez-aurre; Ximun lanean eta Antton etxeak zuritzen eta abar... hor ere eginak baititu horrek... halaxe erosi huen hik txirrinda famatu hura; nondik?, to!... ni lanera oinez eta "Orbea" bizikleta orlegi hartan, ris-ras, patxadan, niri begiratu ere gabe, lapur alena!, eta orain zer egingo niri eta, erlojua ostu!... Nire osabak hil aurretik eman zidan erloju ederra!... Noski, arratsaldeko pasioan nenbilen

bitartean heuk maratillarekin ixten den atetxoa erraz ireki, eta hantxe bertan nire erloju ederra hire atzaparren zain, lapurtu! eta... agur! Non ote duk gordea!? Hara, neuk ez dit hire gelara sartzeko kuraiarik sekula izan; pobrea, baina ondo ikasia!; ez hi bezala... Gainera, beharbada dagoeneko saldu ere egingo huen alu horrek, edo ez diat oraindik denborarik eman, eta hor duk alu horrek, mukiz betetako sudurzapi urdin-zikinean, hi, sudurluze!... Hara!, botatzarrak hemen..., hori kaka koloreko tanketak, zanpa-zanpa, ikusi baino lehen entzutekoak!... eta ezer esan gabe pasa da bere jabea nire ondotik, ikusi ez banindu bezala... eta eseri da betiko mahaian eta betiko tokian, leihotik sartzen den argia bizkargainetik datorkiola, bere keinuak kontrargian ezkutatzeko!, to!, eta ni neu orain!... ikusi nauk!, alu horrek, eta besoa jaso ez dit bada!, "hemen niok" esanez bezala, eta neuk ere zerbait egin behar, gauzak ez baitira haize-boladak jotzen duenean egin behar, patxadan baizik, eta neuk ere egin diot eskuz keinua, engainatu nauela pentsa dezan. Ni neu zain geratzen naiz, beste lagunak etorri eta eseritzen diren arte; hasten dira noizbait kartak ematen, eta ni gehiago geldi ezin egon eta hor noa, "tak" "tak", nire makila, kokatzen naiz, zutik, Antton eta Manueltxoren erdian, bi kontrarioen kartak ikusteko moduan... "kaixo" eta "kaixo..."; bai, egon hadi!...; eta ari dira jokoan eta Antton hasten da galtzen, nik, komaidios, xox baten kulparik gabe, hala behar, eta Antton amorratzen dudana arte...

"Hi, Ximun, zergatik ez haiz beste nonbait jartzen?"

"Hemen ondo nagoelako", eta kalma, baretu hadi, Ximun..., ni hementxe, batera eta bestera begira, irriparrez; ezagutzen baititut nik gizontzar honen arkakusoak!... gorritxoak, hain xuxen!...

"Hi", dio Anttonen parejak orain, "hori keinuak egiten ari duk, e!..."

Antton, isilik, amorruez ileak ere tentetzen hasiak, baina geldik, kioto-parau; Ximun, ixilik, zutik eta irriparrez hilda geratu bailitzen legez. Anttonen pareja, Luisen muturrezur beltza, txinpartetan, eta beste biak, artale lehorrak irabazten ari direnez gero, isilik eta serio... Ximun ematen ari den meza entzuten baleude bezain adeitsu. Ximunek badaki Anttonen eltzea, gilborra gora eta behera, lehertzeko prest dagoela, eta... purrust!!..., kartak aidean, aulki bat ere bai, Anttonena bera, eta honek beso-behatz lodi-luze-zakar harekin atea seinalatzen: "alde hemendik", esan dionean, Ximunek Antton makilaz buru handi hura jo... Berebizikoa armatu da, mojak bitarteko eta guzti!!...

Okerrena zera izan da, Ximunek Anttoni denen aurrean "lapurra" deitu diola.

Baina oraindik okerragoa, Anttonek Ximuni bere behatz erakusle gorri-beltz harekin Paradisotik infernuko sutara boteaz bezala esan diona: "Hik ez duk sekula santan poltsikoko erlojurik ikusi ere egin!, eta urrezkoa gutxiago!... Hire osaba xexteroak zer erloju izango zian ba hiri emateko, goseak hil huen eta!..."

Egoitzako giroa sutan jarri du borroka honek.

Afal orduan, Ximun falta da jangelan; aulkia, hutsa!; Antton berak ere zeharka begiratzen du noizbehinka; ikaratu egin zaizkio laurogei urteak, joan den San Markos egunean beteak... Eskua eta goilarea, biak, dardarka, gero eta nabarmenago; hala, mahai guztietako begi izutuen aurrean uzten du mahaia eta bere hamasei lekoako botatzarrek "zanpa, zanpa" alde egin dute. Mojen burua, Sor Alberta, zain-zain zegoen, eta atzetik joan zaio; Antton kanpoko aulkian eseri eta nigarrari eman dionean, moja hurbildu

zaio; ez da gaztea, ez zaharra ere, baina lan asko egina eta zaharren artean asko ikusia. Berehala konturatu da Anttonek ez duela erlojurik ostu; ez Ximuni, ez inori. Lasaitzen du gizona, eta jangelara itzultzen da. Han dago Ximun beste moja baten babesean, mahai bakarti batetan, haurtxo baten gisa aginduz jaten, eta afaritxoa amaitzen uzten dio; bakarrik geratu den arte; hala, denak oheratzera joan direnean, Sor Albertak egin dio beste mojari erreleboa, eta Ximunekin igotzen da, biak sartzen dira gelara, eta atea itxi ondoren esaten dio mojak:

"Ximun, eseri zaitetz...", ohean eserarazten du, makila betiko txokoan utzi, hau dena maitasun haundiz egina, noski; eta esaten dio gero: "Minduta zaude, eta baduzu zergatik hartu min, zure osaba ukitu dizute eta, ez da hala". "Bai", esan dio Ximunek apalki, "eta Antton ez da inor nire osaba iraintzeko, eta denen aurrean... Neuk esango nituzke gauzak Anttonen familiaz... gauza franko, e!...", eta mojak uzten dio barruan duena esaten; adinekoak aise hustutzen dira honelakoetan; entzutea da aski; mojak badaki hau ondo, eta baietz, ea zergatik uste duen Anttonek erlojua kendu diola; ba, lapur bat delako, beti izan den bezala...; baina ea nola jakin duen Ximunek kasu honetan hori; ikusi egin duela...; ikusi?, eta zergatik ez duen berehala esan, lapurreta salatu!; ez daki zergatik ez duen hori egin; ba, jakin behar luke...; nolakoa da erlojua; Ximun isilik geratu da; nolako den, galdetzen dio mojak; eta Ximunek: "txupinaren poltsikoan eramatekoa!"; egia al da urrezkoa dela?"; zalantzan Ximun, eta moja, zain-zain; "ez", aitortzen du azkenik, "baina zilarrezkoa bai!, osabak esana, eta osaba Joxemanuelek ez zuen gezurrik esaten!", bizitu da zahartxoa; "noski", lasaitzen du mojak, "zergatik ez zenidan gordetzeko niri eman orain ia lau urte etorri zinenean?"; ez daki Ximunek zergatik, ez daki...; "ez zaitut nik erlojuaz hornituta ikusi... hain apainak dira txupinean kate eta guzti eramateko erlojuak"; "ez dira politak?"... galdetzen du orain, begiak argitan, Ximunek; "oso apainak, Ximun, eta nola ez dizut jai handietan janzten duzun traje marroian hori inoiz ikusi?"; Ximunek ez daki, lotsatu da..., "Anttonek ikusi zuen bada!!", erasotzen du; "beno, baina esan non zenuen gordeta!"; Ximunek ez daki...; "Zeuk ez badakizu, nork jakingo du bada?"...

Ximun zutitzen da, eta irtengo litzateke gelatik pozik, baina moja buruz-buru dauka erantzunaren zain: "Erakutsiko al didazu erlojuaren gordelekua?"...

Kokotsarekin seinalatzen du armairutxoa; moja berak irekitzen dio, esanez: "ea, non?"; Ximunek ez daki zer egin, baina hurbiltzen da azkenean, ukitzen du eskuineko eskuaz dardartsu bere erropatxua, kajatxo batean sartzen du eskua, baina ez dago ziur...

"Ez ote duzu, gero, amets egin?", galdetzen dio goxo-goxo Sor Albertak, "gertatzen baita horrelakorik ere, badakizu"...

"Bai..." Eta Ximun kuzkurtu egin da, txikitu egin da, laburtu, murriztu...aurpegian irteten hasia den izerdiaren bustiak gorputz osoa hartu balio legez; zutik eta begiak irekiak dituela hilda geratu balitz bezala; galtzak eta txamarra handi-zabalak geratu zaizkio bapatean, penagarria oso... Mojak besarkatzen du aitona, eror ez dadin, halako traturik bere buruari eman ez diezaion, eta ohean aurkitu dio euskarria, eta esan:

"Amets egin duzu, gajo horrek, ametsak oso dira engainagarriak".

"Baina niri Maritxuk esan dit"...

"Etorri berriak?"...

"Bai; hartxek esan dit"; "zer esan dizu?..."; "ba, lapurreta egin dutela egoitzan, eta den-dena eramán dutela... nire erlojua ere bai!..., horixe izan da, hark ikusi du!"; "nork?, Maritxuk?!"; "bai, bai, hark esan dit dena bazkalondoan!!".

Eta hara Ximun osorik lasaitu; orain egin zaio argia buruan!... eta haurtxo baten aurpegian bezala lehertu zaio barretxo urduria... "horixe izan da!", eta txaloka ere hasi da, aurkitu du iturria!...

Gero, bapatean, lotsatu bada ere...

Mojak, oheratzeko prestatzen dagoela utzi du.

Gelatik irten eta bigarren solairuko gela batetan jotzen du atea, eta sartzen da, dena batera, emakumezkoen kasuan egin ohi duen moduan. Maritxu oraindik hortzak garbitzen ari da; neska zaharraren begi handi-ikaratiak beti harriturik baleude bezala begiratzen dute, eta adi, dirudi!...; Sor Alberta betiko irriparrarekin hurbiltzen zaio: "Amai ezazu hortz-garbiketa, eta zatoz", esaten dio, eta bitartean moja ohe ondoan dagoen mahaitxoko aulkian eseri da. Laster du neska aurrean, irribarrez beti, linboan. "Zeuk zer esan diozu Ximuni gaur arratsaldean?!"; ez daki, ez zaio gogoratzen; "egoitzan egin duten lapurreta batez ez al duzu gaur ezer entzun?..."; "bai, zerbait...", bila dabil buru barruan, bere begi handiak gorantz zeharo tokiz aldatuta, min batek jo balu bezala; beste norbait izutuko litzateke, baina moja ez, eta zain, neskazaharrak bere buruan zer aurkitzen duen zain...; eta... "ez dakit, ahaztu egin zait, baina lapurretaz hitzegin didana Benita izan da, egoitza dena hustu dutela, behiak, denak eramán dituztela, eta nire baserriko gauza guztiak ere bai, bai!, hauxe izan da!..."; "eta zuk zer egin duzu?"; "ni hona etorri naiz berehala, ea egia zen ikustera, eta ez dut tirorik entzun, ez behirik eta ezer ikusi, nire baserriko animaliak ostu dituztela, horrek eman dit pena..."; "zu baserrikoa al zara, bada?"; "nire amatxoren baserrira askotan joaten ginen aitona ikustera, eta bazituzten behiak eta ardiak ere... eta orain dena galdu dugu!"...

Maritxu ohera erazi eta hor jaisten da lehen solairura, eta hemengo gela batera sartzen; argia itzalita dago, bizten du, eta han dago oheratuta: betaurreko kristal lodirik gabe, begiurdin-xuriek itzaliak dirudite sapaiari begira: "oi, ikaratu nauzu, Sor", esan dio moja sumatu duenean; "ikaratu, zergatik gero?"; "ez dakit, etxe hau dena sorginduta dago, eta bart gaueko lapurretaz gero... "; "zer lapurretaz, gero?", eta esku biguna pasatzen dio kopetatik, "hemen ez dago lapurretarik"; "ez?, a!, eta tiroak eta beste?!, Jesus!!"...

"Benita, polita, egizu lo lasai..."

"Bai, erraza da hori esatea...", eta mojak badaki entzuteko ordua dela, "Telemixio horretako jendilajea auzora etorri zenez gero, ez dugu pakerik izan... Lehen laguntzen genien, nexka koskorra nintzenean, sosarekin, eta txino, indio eta guztientzat; baina orain hemen dira noiznahi...eta beti gerra, elkarri tiroka; eta lapurretan!; ez dakit neuk geure soro eta ikuiluetara sartzen zergatik uzten diegun...; halaxe pasatzen dira gero gauzak; bart ere sartu ziren besteak, kontrarioak, tiroka, eta eramán zituzten genituen behiak, txekorrak, oiloak, denak!... Nik neuk esan nion aspaldi berorri Alkateari esan behar zaiola hemen gertatzen ari dena!..."